

deliller mevcut değilmiş gibi farzedilerek berâet-i asliyye ilkesinin geçerli olacağını ifade etmiştir. Muhaddisler ise bu sıralamada neshi tercihin önüne alıp bu üç ihtimal söz konusu olmadığında çekimser kalmak veya delillerin geçersizliğine hükmetmek gerektiğini belirtmiştir. Zâhîrîler'den bir gruba ve bazı Şâfiîler'e göre teâruz halinde bir tercih sebebi bulununcaya veya birinin diğerinden tarih itibarıyla önceliği tesbit edilinceye kadar deliller geçersiz sayılır ve onlarla amel etmekten uzak durulur. Aralarında Karâfî'nin de bulunduğu bazı âlimler ise teâruz halinde delillerin geçerliliğini yitireceğini savunmak yerine muhayyerlik imkânı varsa kişilerin istedikleri delille amel edebileceklerini söylemiştir.

Deliller arasında teâruz konusunda klasik dönemde yazılan *Risâletü't-te'âruz* (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1455, istinsahı 601/1205) ve *er-Risâletü's-sâtî'yye fi't-te'âruz* (Burdur İl Halk Ktp., nr. 241, istinsahı 1212/1796) adlı çalışmalar bulunmakta, Kâtib Çelebi, Necmeddin et-Tûfî'nin *Def'u't-te'âruz 'ammâ yûhimü't-tenâkuz fi'l-Kitâb ve's-sünne* ve Sirâceddin el-Urmevî'nin *Risâle fî emşileti't-te'âruz fi'l-uşûl* adıyla eserler yazdıklarını kaydetmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 756, 848). Günümüzde de bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alan birçok çalışma yapılmıştır (bk. bibl.).

Fıkıh. Teâruz fıkıhta kaideler, hükümler, ispat vasıtaları ve aynı müctehide ait icthadlar arasındaki çelişkiyi ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte literatürde teâruz yerine başka terimlere yer verildiği de görülmektedir. Nitekim *Mecelle*'de hukuk kaideleri arasındaki çelişkiyi teâruz (md. 28, 46), ispat vasıtaları (şahitler) arasındaki çelişkiyi ihtilâf (md. 1712-1715), bir davacının daha önce davasını geçersiz kılacak şekilde bir söz söylemesini veya davranış sergilemesini ya da sükûtta bulunması tenâkuz terimiyle ifade edilmiştir (md. 1615, 1656). Teâruz fıkıh usulü ve fıkıh ilimlerinde mahal, gerçeklik, fâil ve yöntem açısından farklılık taşımaktadır. Fıkıh usulünde teâruz şer'î delillerle ilgilidir; gerçekte mevcut değildir, müctehid açısından görünüşte mevcuttur ve bunu incelemek müctehidin vazifelerindedir. Fıkıhtaki ise teâruz ispat vasıtalarıyla ilgili olup bilgi yetersizliği sebebiyle insanın hata etmesi dolayısıyla gerçekten var olabilir ve bunu inceleyip bir sonuca varmak hâkimlerin görevidir. Ayrıca pek çok yöntemde aralarında ortaklık bu-

lunmakla birlikte usuldeki teâruz giderme yöntemlerinin hepsi ispat vasıtalarındaki teâruz gidermede kullanılamaz. Meselâ deliller arasındaki teâruz neshi gerekçesiyle giderilebilirken ispat vasıtaları için neshi söz konusu olamaz. Karâfî fıkıhta teâruzun iki delil, iki beyyine, iki asıl (kaide), iki zâhir, asıl ve zâhir arasında olmak üzere beş farklı biçimde gerçekleştiğini, bütün bunlarda âlimlerin ihtilâf ettiklerini kaydetmektedir. Şam müftüsü Mahmûd Hamza'nın davalardaki çelişkiyi konu edinen *et-Tefâvüz fi't-tenâkuz* adlı eseri Bereketzâde İsmâil Hakkı tarafından *Tenâkuz-i Fikhî* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1307). Muhammed Abdullah Muhammed eş-Şinkitî'nin *Te'âruzü'l-beyyinât fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâse muqârene beyne'l-mezâhibi'l-erba'a* sında (Riyad 1412/1992) ispat hukukundaki teâruz meselesi dört mezhep açısından ele alınarak geniş biçimde incelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 211-240, 342; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), I, 24, 172, 217, 239, 242, 332, 365; II, 22, 40, 60, 76-77; III, 160, 214, 236, 257; IV, 72; V, 2-3; a.mlf., *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, I, 377; II, 201; III, 161-164; IV, 203-208; Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 214-220, 312; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dimaşk 1384-85/1964-65, I, 452-455; II, 519-520, 672-674; Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-uşûl* (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, III, 158-210; Şemsüleime es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), İstanbul 1984, I, 29, 135, 142-143, 166; II, 12-17, 242-246; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 145; II, 126, 137-152, 226-227, 239, 378-382, 393-395; Alâeddin es-Semerkandî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Devha 1404/1984, s. 204, 323-327, 686-696; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1412/1992, I, 351-362; II, 223; V, 377-396, 406-413; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî uşûli'l-aḥkâm*, Kahire 1387/1968, I, 174-178; III, 165; IV, 171-173; Şehâbeddin el-Karâfî, *Şerḥu Tenkîhi'l-fuşûl* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1414/1993, s. 417-418, 453-454; Ebû'l-Berekât en-Neseffî, *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut 1406/1986, II, 87-106; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzü'l-akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Beyrut 1399/1978, tür.yer.; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, III, 158-210; IV, 132-133; Sadruşşeria, *et-Tavzîḥ şerḥu't-Tenkîḥ* (nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1419/1998, II, 186-188, 226-244; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvâkkî'in*, II, 302, 324, 387; III, 116, 378-379; IV, 219-220, 238; a.mlf., *eş-Şavâ'iku'l-mürsele*, Riyad 1412, II, 457-459; III-IV, tür.yer.; Alâî, *Taḥşîlül-icmâl fî te'âruzü'l-akvâl ve'l-ef'âl* (nşr. M. İbrâhim el-Hifnâvî), Kahire 1416/1996, tür.yer.; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, I, 236;

III, 76; IV, 118-131, 154-155, 294-311; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Baḥrül-muḥîṭ* (nşr. Abdüsettar Ebû Gudde), Küveyt 1413/1992, VI, 108-116; İbn Emîru Hâc, *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*, Bulak 1316, III, 2-16; *Keşfü'z-zunûn*, I, 756, 848; Cîven Ahmed, *Nûrül-envâr* (Ebû'l-Berekât en-Neseffî *Keşfü'l-esrâr* içinde), Beyrut 1406/1986, II, 87-106; Bahrülulûm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-raḥamût* (Gazzâlî, *el-Müstasfâ* içinde), Bulak 1324, II, 189-204; Ali Haydar, *Dürrerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, IV, 196-197, 236, 294-331, 334; Sâlih Avaz, *Dirâsât fi't-te'âruz ve't-terciḥ 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1400/1980, tür.yer.; M. Bâkir es-Sadr, *Te'âruzü'l-edilleti's-şer'iyye* (nşr. Mahmûd el-Hâşimî), Beyrut 1980, tür.yer.; M. İbrâhim M. el-Hifnâvî, *et-Te'âruz ve't-terciḥ 'inde'l-uşûliyyîn ve eşeruhümâ*, Mansûre 1985, s. 17-254, 298; Abdüllatif Abdullah Aziz el-Berzencî, *et-Te'âruz ve't-terciḥ beyne'l-edilleti's-şer'iyye*, Beyrut 1993, tür.yer.; Şükrî Hüseyin Râmîteş el-Bosnevî, *Te'âruz mâ yuḥillü bi'l-fehm ve eşeruhü fi'l-aḥkâmî'l-fikhiyye*, Cidde-Beyrut 1421/2000, tür.yer.; Lahdar Lahdârî, *Te'âruzü'l-ḳuyâs ma'a ḥaberî'l-vâḥid ve eşeruhü fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1426/2006, tür.yer.

ŞÜKRÜ ÖZEN

TEÂTİ

(bk. MUÂTÂT).

TEÂVÜN

(التعاون)

Yardımlaşma, dayanışma anlamında bir ahlâk terimi

(bk. TESÂNÜD; YARDIMLAŞMA).

TEÂYİŞİ

(bk. ABDULLAH

b. MUHAMMED et-TEÂYİŞİ).

TEBÂREKE

(bk. TEÂLÂ).

TEBÂREKE SÜRESİ

(bk. MÜLK SÜRESİ).

TEBÂYÜN

(التباين)

İki varlık veya iki kavram arasındaki farklılığı ifade eden mantık terimi.

Sözlükte "farklı ve ayrı olmak" anlamındaki **tebâyün** "iki kavramdan her birinin diğerinin hiçbir ferdine yüklenmemesi" şeklinde tanımlanır. Meselâ at denilen hiçbir

TEBÂYÜN

varlığa insan, insan denilen hiçbir varlığa at denilmediğinden at ve insan kavramları arasında tebâyün vardır. Tebâyün yerine onunla aynı kökten türeyen **mübâenet** de kullanılır. Tebâyün tümel ve tikel olarak ikiye ayrılır. Tümel tebâyün "iki kavramdan her birinin diğerinin hiçbir ferdi- ne yüklenmemesi", tikel tebâyün "iki kavramdan birinin diğeri yokken anlaşılabilir olması" mânasına gelir (Tehânevî, I, 157). At ve insan kavramları tümel tebâyüne, kara ve metal kavramları tikel tebâyüne örnek teşkil eder. Çünkü bir şeyin kara olması onun metal olmasını gerektirmediği gibi metal olması da kara olmasını gerektirmez.

Bu aslı kullanım dışında mantıkçılar tebâyün kelimesine dört ayrı anlam verir. Birincisi iki kavramın beraberce doğru olmasının imkânsızlığıdır (Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 166). Meselâ beyaz ve siyah nitelikleri aynı anda bir şeye yüklenemez, çünkü bir şey aynı anda hem beyaz hem de siyah olamaz. İkincisi iki kavramın ifade ettiği varlığın özüne ilişkin (zatî) bir nitelikte ortak olmamasıdır (Tehânevî, I, 157). Meselâ insan ve kitap kavramları herhangi bir zatî nitelikte ortak değildir. Üçüncüsü birleşik mahiyetin, bir kısmı diğerine yüklenmeyen parçaları arasındaki ilişkidir (Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 115). Meselâ su hidrojen ve oksijenden oluşan birleşik bir niteliktir ve hidrojenle oksijenden biri diğerine yüklenmez. Dördüncüsü bir lafzın eş anlamlı olmadığı diğer lafızlara kıyasla durumudur. Meselâ insan ve kalem kelimeleri eş anlamlı değildir. Mantıkçılar bu tür lafızlara eş anlamlı lafızların mukabili olarak mütebâyün lafızlar adını verirler (Kutbüddin er-Râzî, s. 44). Tebâyün matematikte iki tam sayının birden başka tam sayıya kesirsiz biçimde bölünememesi durumu için de kullanılır. Meselâ yedi ve dokuz sayıları arasında böyle bir tebâyün vardır, çünkü bunlar birden başka tam sayıya bölünemez. İkisi de birden başka bir tam sayıya bölünebilen sayılar arasındaki ilişkiye ise "iştirak" veya "müşâreket" denir (Tehânevî, I, 156).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Tebâyün" md.; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1266, s. 115, 166; a.m.f., *Hâşiye 'alâ Levâmi'i'l-esrâr*, İstanbul 1303, s. 44; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 156-157; Kutbüddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-esrâr fi şerhi Metâli'i'l-envâr*, İstanbul 1303, s. 44.

ÖMER TÜRKER

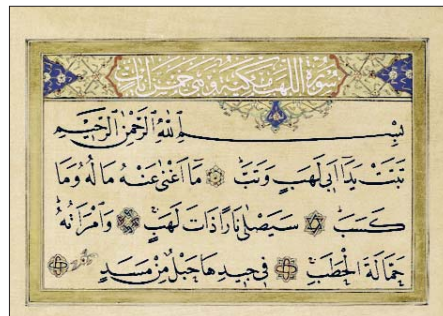
TEBBET SÛRESİ

(سورة تبت)

Kur'an-ı Kerim'in
yüz on birinci sûresi.

Mekke döneminde Fâtihâ'dan sonra nâzil olmuştur. Beş âyet olup fâsılası "ب، د" harfleridir. Adını ilk kelimesi **tebbetten** (elleri kurusun) alır. Hadis kaynakları ile ilk dönem tefsirlerinde sûre Mesed, Ebû Leheb ve Leheb adlarıyla da anılır. Sürenin nüzülüyle ilgili olarak kaynaklarda çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bunların en meşhuru şöyledir: Kur'an'da, "En yakın akrabaları uyar" meâlindeki âyetin (eş-Şuarâ 26/214) inmesi üzerine Resûlullah bir sabah vakti Safâ tepesine çıkıp Kureyş mensuplarına seslenmiş, Kureyş mensupları etrafında toplanınca, "Size şu dağın arkasından bir düşman süvari birliğinin gelmekte olduğunu söylesem bana inanır mısınız?" diye sormuş, onlar da, "Daha önce senin herhangi bir yalanını duymadık" demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem kendisinin şiddetli bir azap öncesinde gönderilmiş uyarıcı bir elçi olduğunu bildirmiştir. Dinleyiciler arasında bulunan amcası Ebû Leheb onu azarlamış ve, "Kahrolası! Bizi bunun için mi buraya çağırдың?" diyerek uzaklaşmıştır. Bu olayın ardından, Ebû Leheb'in kullandığı "tebb" kavramıyla başlayan bu sûre nâzil olmuştur (*Müsned*, I, 281, 307; Buhârî, "Tefsîr", 111; Tirmizî, "Tefsîr", 111). Sürenin ilk üç âyetinde asıl adı Ebû Utbe Abdülüzâ olan, fakat yüzünün güzelliği dolayısıyla babası tarafından "Ebû Leheb" (alev alev parıldayan) künyesiyle anılan amcasına beddua edilmekte, sahip olduğu servetin ve çocuklarının kendisini cehennem ateşinden kurtarmayacağı haber verilmektedir. Son iki âyette

Tebbet sûresi

Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl Ervâ'nın da alev alev tutuşan cehenneme gireceği bildirilmektedir; çünkü o Hz. Peygamber'e eziyet etmek için dikenler taşıyıp geçeceği yola sermekteydi.

Kur'an-ı Kerim'de Münâfikûn, Kâfirûn gibi İslâmiyet'e cephe alanların, ayrıca Mu'taffifîn gibi (ölçü ve tartıda hile yapan) hususlarda dürüst davranmayanların bu nitelikleriyle ilgili isimler taşıyan sûreler bulunduğu halde belli bir kişinin şahsını konu alan başka bir sûre yoktur. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bu hususta şu yorumu yapar: Tebbet sûresinde Resûl-i Ekrem'in hak peygamber oluşunun üç yönlü bir ispatı vardır. Birincisi, ilk inen sûrelerden biri olan bu sûrede Ebû Leheb'in ve karısının cehenneme gireceğinin bildirilmesi ve yaklaşık on yıl sonra ölen Ebû Leheb'in de küfür üzere ölmesidir. İkincisi, İslâmiyet'in çok az taraftarının bulunduğu bir sırada Hâşimîler'in reisi Ebû Leheb gibi bir kişi hakkında bu kadar ağır bir ifadenin kullanılmasıdır; bu da ancak Allah'ın, peygamberini koruması sayesinde mümkün olabilir. Üçüncüsü, Resûlullah'ın son derece kibar bir şahsiyet olmasına rağmen böyle ağır bir üslûba yer verilmesidir; bu ise din konusunda hiç kimseye boyun eğmemesi esasının bir gereğidir (*Âyât ve süver*, s. 94; krş. Fahreddin er-Râzî, XXX, 168). Bazı tefsir kitaplarında yer alan (Zemahşerî, VI, 495; Beyzâvî, IV, 462), "Allah Teâlâ'nın Tebbet sûresini okuyan kimse ile Ebû Leheb'i aynı mekânda bir araya getirmeyeceğini umarım" meâlindeki hadisin mevzû olduğu ifade edilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 729). Uri Rubin, Tebbet sûresini İslâm âlimlerinin anlayışından farklı biçimde yorumlayan bir makale yazmıştır ("Abû Lahab and Sûra CXI", *BSOAS*, XLII [1979], s. 13-28).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 281, 307; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemîl el-Attâr, Beyrut 1415/1995, XV, 438-445; Mâtürîdî, *Âyât ve süver min Te'vî-lâti'l-Kur'an* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2003, s. 94; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 376-377; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, VI, 495; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XXX, 165-173; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 462; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşşâfü'l-ilâhî 'an şedîdî'z-zâ'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr, Mekke 1408/1987, II, 729; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye haşâ'işü's-süver*, Beyrut 1420/2000, XII, 283-301; Seyyid Muhammed Hüseyinî, "Sûre-i Tebbet", *DMT*, IX, 422; Muhammed Ali Feşârikî, "Tebbet", *DMBİ*, XIV, 415-416.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK